

Иван Зуляк**УЧАСТИЕ АГЕНТУРЫ НКВД В ПОДГОТОВКЕ И ПРОВЕДЕНИИ ЛЬВОВСКОГО СОБОРА 1946 Г.**

В статье анализируется участие агентуры НКВД в подготовке и проведении Львовского собора 1946 г., приведший к насильственной ликвидации греко-католической церкви в Западной Украине. Впервые использованы архивные материалы, находившиеся до последнего времени под грифом "совершенно секретно", которые свидетельствуют о чрезвычайно активное влияние органов НКВД СССР как на принятие постановлений собора, так и подготовительную работу, расширение сети агентуры, привлекалась властями к выполнению секретных директив советской власти по уничтожению греко-католической церкви.

Ключевые слова: Западная Украина, греко-католическая церковь, Львовский собор, органы НКВД, агентурная сеть.

Ivan Zuljak**PART NKVD SECRET SERVICE IN PREPARING AND HOLDING LVIV CATHEDRAL 1946**

The article is part of the secret service NKVD in preparing and holding the Lviv Cathedral of 1946, which led to the violent elimination of the Greek Catholic Church in Western Ukraine. First used archival materials that were until recently under the stamp "top secret" that indicate a very active influence of the NKVD as the adoption of resolutions of the cathedral and the preparatory work, expansion agents, which has been involved in the implementation of secret government directives Soviet the destruction of the Greek Catholic Church.

Key words: Western Ukraine, Greek-Catholic Church, Lviv Cathedral authorities NKVD intelligence network.

УДК 94 (477.8)“1944/1950”**Андрій Киданюк****СЕЛЯНСЬКИЙ ОПІР РАДЯНІЗАЦІЇ ТА КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО СЕЛА (1944–1950 РР.)**

У статті виокремлено основні тенденції та з'ясовано специфіку селянського опору радянізації та колективізації у Дрогобицькій, Львівській, Станіславській та Тернопільській областях УРСР упродовж 1944–1950 рр.; розкрито особливості та форми соціального протистояння радянізації у повоєнний період.

Ключові слова: західноукраїнське село, радянізація, колективізація, селянський опір, повоєнний період.

Повоєнний розвиток західноукраїнського села став одним з найскладніших та найсуперечливіших періодів історії краю. Саме у цей час відбуваються примусова колективізація у сільському господарстві та тотальна радянізація усіх сфер життя населення.

З огляду на нові тенденції, у сучасній історичній науці, пов'язані з актуалізацією досліджень регіональної проблематики та тяжінням до соціальної історії, значної актуальності набувають малодосліджені соціальні процеси, а, зокрема, селянський опір політиці радянізації, її причини та форми вияву.

Доступне на сьогоднішній час широке коло джерельної бази та значний науково-пізнавальний інтерес зумовлюють потребу поглибленого вивчення цієї проблематики.

У радянський період ряд таких науковців, як М. Івасюта [13], Ф. Чернявський [31], В. Масловський [19], В. Юрчук [32] та інші у контексті "переможної ходи соціалізму" у своїх дослідженнях висвітлювати лише позитивні зміни у соціальному житті західноукраїнського селянства. Тенденційно і вибірково підібраним фактологічним матеріалом автори намагалися довести, що колективізацію та радянізацію підтримувала більшість селянства, а спротив її проведенню чинили лише "куркулі" та "банди буржуазно-націоналістичного підпілля". Попри те, присутня ідеологічна заангажованість абсолютно не применшує важливості їх наукових доробків, оскільки в їх працях міститься значна кількість фактологічного матеріалу.

Нове бачення проблеми селянського опору колективізації західноукраїнського села показали у своїх дослідженнях сучасні науковці М. Сеньків [22], О. Ленартович [17], П. Когут [16], Б. Ярош [33], О. Малярчук [18] та інші. Особливий акцент дослідники роблять на збройній боротьбі ОУН, УПА, котра стала апогеєм соціального невдоволення селян радянізацією західноукраїнського краю. Своєрідним лейтмотивом наукових досліджень науковців стали думки про те, що основними інструментами утвердження радянської влади в краї стали масові зловживання владою, політичні репресії, депортації, як одна з причин селянського опору.

Незважаючи на численні здобутки у дослідженні цієї проблематики, до сьогоднішнього часу поза межами науковців залишаються ще різні аспекти соціального протистояння між сільським населенням та представниками радянської влади. Разом з тим, на наш погляд, потрібна виважена оцінка селянського опору радянізації, котра базується не на виокремленні позитивних чи негативних її аспектів, а на об'єктивному аналізі різноманітних джерел, що стосуються причин, форм, суті селянського опору. Введені до наукового обігу нові архівні документи дають нам можливість зробити комплексну оцінку досліджуваної тематики.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 1944–1950 рр. Нижня межа пов'язана зі звільненням території Західної України від німецьких військ, верхня – із закінченням четвертої п'ятирічки та завершенням колективізації краю.

Об'єктом дослідження є сукупність соціально-економічних явищ та процесів, характерних для західноукраїнського села у повоєнний період.

Предметом дослідження є селянський опір колективізації та радянізації краю та форми його вияву.

Метою статті є аналіз загальних закономірностей та специфіка селянського опору радянізації та колективізації західноукраїнського села упродовж 1944–1950 рр.

Колективізація та радянізація села Дрогобицької, Львівської, Станиславівської та Тернопільської областей і зумовлені ними зміни усталеного способу життєдіяльності селян, викликали значний соціальний опір населення краю, котрий проявлявся у різних формах. Серед основних його причин – наявність у селян специфічних установок і цінностей, що кардинально відрізнялися від пропонованих радянською владою.

На думку фахівців, у повоєнний період для менталітету населення краю визначальними були такі риси, як працелюбність, індивідуалізм, вміння господарювати, повага до власності, консерватизм до обумовлених часом змін національно-етнічних цінностей, а також активні прояви національних почуттів, патріотизму і релігійності [24].

Несучи у собі відбиток логічно неосмислених історичних традицій, успадкованих від попередніх поколінь, стилів та типів поведінки, рис національного характеру, світогляду, менталітет галицького селянства не сприймав соціалістичних цінностей радянської влади. Утвердження колективного господарювання, формування нового класу в досліджуваному регіоні – колгоспного селянства, представляли дуже складний процес. Спільна праця в колективних господарствах входила у суперечність з індивідуалізмом селян, вносила зміни у повсякденні стосунки [25, с. 78].

У свідомості західноукраїнського селянина, який в основній масі впродовж століть не мав можливості володіти землею, було закладено прагнення бути власником, а тому він бажав отримати від нової влади землю і вільно нею розпоряджатися. З думками про працю на власних наділах селяни пов'язували надії на покращення свого економічного становища, тому були проти змін, що загрожували усталеному способу життєдіяльності, передусім звичним формам господарювання та традиційним соціально-економічним зв'язкам [15, с. 146].

Радянська влада не змогла на прикладі продемонструвати переваги колгоспного ладу, оскільки селяни досліджуваних областей від близьких родичів, друзів та знайомих знали про колгоспну систему, що вже довгий час існувала в інших областях України, методи колективізації українського села 20–30-х рр. XX ст., сумні наслідки Голодомору 1932–1933 рр. та голоду, що розпочався у центральних районах країни у 1946 р. Внаслідок голоду надзвичайно багато мешканців східних областей їхали до Західної України, зокрема, і до Дрогобицької, Львівської, Станиславівської та Тернопільської областей з надією купити або обміняти речі на хліб, крупу, картоплю тощо. Тамтешні колгоспники наймалися на тимчасову роботу або осідали тут назавжди. Тільки весною 1946 р. до Львівської області приїхало 3672 особи. Переселенці розповідали про голод, жахливий матеріальний стан селян, нестачу житла тощо [21, с. 342], ставши наочним прикладом "переваг" колгоспного життя. Натомість, радянський уряд використав широкий спектр репресивно-каральних заходів, що стали підтвердженням насильницького вирішення суспільних проблем і нівелювання особистості у радянському соціумі [27, арк. 7, 15; 28, арк. 13].

Відновлення пам'яті про радянську владу відбулося з самого початку приходу Червоної армії у досліджувані області. Попри вигнання німецьких загарбників червоноармійці допускали свавільство,

коли нерідко "для потреб фронту" забирали у селян худобу. Наприклад, у Старо-Самбірському районі Дрогобицької області військова частина, котра перебувала у с. Ляшки Муровані забрала в селян 7 коней, у с. Біличі – 17 коней, а у с. Шумино у 70-річного чоловіка німці забрали корову та телицю, а при проході частин Червоної армії у нього ж конфіскували останнього коня [8, арк. 1].

У відповідь на політику держави у сфері сільськогосподарського оподаткування та системи державних поставок, селянство стало все більш відверто висловлювати своє незадоволення. Насамперед, селяни досліджуваного регіону, як і під час колективізації 20–30-х рр. XX ст., вдавалися до такої форми спротиву, як приховування зерна. Спочатку вони ховали зерно в межах своїх господарств, але згодом, після обшуків на селянських подвір'ях, зерно почали переховувати у копицях сіна, ярах, лісах тощо. Хоча найбільшу активність тут зрозуміло проявляли заможні верстви селян, теж саме в міру своїх можливостей робили середняки й біднота, які мали "лишки" хліба.

Поряд з тим, спроби селянства протидіяти політиці режиму знайшли свій прояв в різкому скороченні господарської активності. Щоб позбавитися клейма "куркуль", заможні селяни спішно почали проводити "саморозкуркулення" своїх господарств. Вони відмовлялися від частини землі, розпродовували або забивали робочу худобу, переставали наймати робітників [3, с. 238–239]. Так, селянин с. Підбірці Винниківського району Бойко Петро Васильович, що мав у користуванні 4 га землі, 1 корову, племінного бугая та 2 коней зауважував: "Переважна більшість телят, що народжуються, селяни не виховують до дорослого віку, а забивають в 2–3 тижні. Це пояснюється тим, що з матеріального боку вирощувати теля в господарстві не вигідно, так як для цього потрібно затратити 500–550 літрів молока, яке можна продати на ринку і одержати (близько 5000 крб.) більше грошей, ніж буде вартість теляти в однорічному віці (2000 крб.)" [10, арк. 55]. Тому зменшення кількості господарств з двома та трьома коровами насамперед відбулося через те, що частина заможних господарств не витримувала політики обмеження та забивала худобу [11, арк. 2].

Значна кількість селян-бідняків, отримавши від радянської влади кредити для організації власного господарства, придбання засобів виробництва та встановлені законами пільги державних поставок та податках, перетворила власні господарства на середняцькі, тим самим повністю втратила інтерес до вступу в колгоспи [9, арк. 4]. Селянин-середняк розглядав свій вступ у колгосп передусім з точки зору економічної вигідності, що пов'язувалося з тим, що він мав землю, засоби виробництва (коні, сільськогосподарський реманент, насіння тощо) і бачив можливість господарювати одноосібно, тим паче цьому сприяла система обкладання державними поставками та грошовими податками. Крім того, селянин-середняк, вступаючи у колгосп, не був зацікавлений у суспільнювати засоби виробництва [9, арк. 4]. Селянин-бідняк, що вступав у колгосп не суспільнював нічого і не закладав грошей на створення засобів виробництва у колгоспі, натомість, досить часто до суспільненого інвентарю ставився необережно, вважаючи його не своїм, проте при однаковій участі у колгоспному виробництві прибутки отримував нарівні з іншими членами колгоспу [9, арк. 6].

У багатьох місцевостях досліджуваного регіону селяни відмовлялися підписувати заяви про вступ до колгоспу. Йдеться, зокрема про досить згуртовані виступи селян в с. Унятичі Дрогобицького району Дрогобицької області, с. Стрийка Збаразького району Тернопільської області, с. Торгів Поморянського району Львівської області, с. Ямниця Тисменицького району Станіславівської області тощо. Так, житель с. Ямниця О. Шпильчук відверто сказав представникові радянської влади: "У колгосп я не буду вступати, хай мене за це хоч розстріляють на місці" [14, с. 394]. Для тих, хто вступили до колгоспів, характерними стали повсякденні форми опору: відмова від роботи, імітація праці у колгоспах, крадіжки, втеча до інших місць. Багато селян зосередились не на колгоспній праці, а на догляді за власною худобою, вирощуванні технічних сільськогосподарських культур [2, с. 146].

Тому однією з пасивних форм соціального опору впровадження нової соціально-економічної моделі господарювання стало фіктивне членство селян у колгоспах. Деякі селяни з метою уникнення сплати значних податків, що накладалися на їх господарство, вступали у колгоспи. Вони, з одного боку, декларували своє членство у колективних господарствах (хоча, по суті, не брали активної участі у колгоспному виробництві), а з іншого, – перебуваючи у статусі колгоспника лише номінально, займалися веденням особистого господарства. Так, у колгоспі ім. К. Ворошилова Судово-Вишнянського району Дрогобицької області у 1945 р. нараховувалось 18 колгоспників, а на роботу виходили лише голова колгоспу та мельник, а у колгоспі ім. Ф. Дзержинського Старо-Самбірського району з 17 членів колгоспу, 16 були зайняті одноосібним господарством [29, арк. 9–10]. У 1946 р. у колгоспі ім. М. Хрущова Радеківського району Львівської області нараховувалось 33 господарства, у яких було 57 працездатних осіб та 51 підліток. Зі вказаної кількості осіб у колгоспі на початку квітня цього ж року працювало лише 8 осіб. Частина членів формально рахувалася у колгоспі, а фактично працювали на пивному заводі – 6 осіб, у МТС – 7, у міськомунгоспі – 3, у

млині – 4, у міськраді – 2. Актів на усуспільнення майна у колгоспах не було. Усуспільнили частину майна лише голова та один колгоспник, інші ж нічого не усуспільнювали. За весь час існування колгоспу загальні збори жодного разу не скликалися [26, арк. 134].

У 1946 р. у колгоспі ім. Й. Сталіна с. Сілець Дублянського району Дрогобицької області колгоспники складали незначну частину села і дуже часто один член родини був колгоспником, а решта тієї ж родини – одноосібниками [30, арк. 15–15 зв.]. У 1947 р. у колгоспі ім. М. Хрущова Бурштинського району Станиславівської області нараховувалось 8 осіб, з яких фактично працювали лише 3. Членами колгоспу були лише господарі сім'ї, а уся сім'я представляла собою одноосібне господарство з площею не менше 2 га, котра не була усуспільнена [5, арк. 120].

У зв'язку з посиленням примусу, селянський опір колективізації наростав. Селяни своїми діями унеможливлювали роботу організаторів колгоспів та радянсько-партійних уповноважених, а в окремих селах, навіть, вбивали їх. Так, у 1946 р. у с. Велика Білина Дублянського району Дрогобицької області селяни вбили уповноваженого району із заготівлі зерна В. Мацака; у с. Романів Бібркського району Львівської області – 9-х енкаведистів; у с. Цинява Рожнятівського району Станиславівської області – оперуповноваженого МВС А. Дікуріна [20, с. 351–353].

У 1947 р. у селах Яворівського, Красненського, Радехівського районів Львівської області селяни під час жнив вчинили збройний напад на уповноважених партійно-комсомольських органів [14, с. 394]. Голова колгоспу ім. Й. Сталіна Судово-Вишнянського району Дрогобицької області у 1947 р. через погрози селян не хотів далі працювати на своїй посаді [30, арк. 17 зв.]. 8 січня 1948 р. Станиславівський драмтеатр ім. І. Франка приїхав до клубу в с. Угорники Лисецького району для показу вистави "Платон Кречет". Силами місцевого населення вдалося зірвати показ вистави, а акторів драмтеатру залякати ножами та закидати камінням [6, арк. 18].

Однією з причин негативного ставлення населення до радянської влади та комплексу нововведень стало невинуватно брутальне поводження представників радянської влади, силових структур НКВС-МВС, НКДБ-МДБ до звичайних сільських мешканців. Починаючи з 1944 р., в порядок дня засідань пленумів ЦК КП(б)У постійно вносилися питання про фактичного самоуправства та порушення соціалістичної законності представниками влади. Зокрема, йшлося про терор органів НКВС у с. Красієво Коропецького району Тернопільської області, у якому опергрупа НКВС та районного активу на чолі з начальником райвідділу міліції спалила 100 будинків, розстріляла 6 осіб. У січні 1945 р. у с. Чайковичі Рудківського району Дрогобицької області працівниками райвідділу НКВС під керівництвом начальника міліції розстріляно без суду громадянина Тимковича та спалено 9 дворів [17, с. 33].

В окремих випадках зустрічі з представниками завершувалися зґвалтуванням чи побиттям. Так, міліціонери УМВС Тернопільської області – Рябов і Корієв, 21 лютого 1946 р., будучи у відрядженні в с. Обич Шумського району, напились, п'яними увірвалися у будинок селянина Шліхта і стали вимагати від нього горілки, а коли цього не отримали, то зв'язали господаря, положили на підлогу і побили його клинком. Після цього Рябов спробував зґвалтувати дружину Шліхта, але коли та намагалася утекти, то він поранив її з автомата. Потім Корієв та Рябов стягнули з печі слабоумну сестру Шліхта, затягнули її в іншу кімнату і по черзі зґвалтували [27, арк. 7]. Оперуповноважений Красненського райвідділу НКВС Львівської області Шведов Павло, кандидат у ВКП(б), 17 січня 1946 р., будучи направленим у с. Сторонибаби для виконання завдання, оперативною роботою там не займався, а напився та п'яним прилюдно побив на вулиці 5 мешканців села. Потім зайшов у квартиру Стець М. та намагався її зґвалтувати [28, арк. 13]. Оперуповноважений Комарнівського райвідділу Дрогобицької області Григор'єв, зловживаючи службовим становищем, будучи у нетверезому стані, у 1946 р., не добившись потрібних для нього показів, застрелив з револьвера громадянина с. Бірчі Комарнівського району – Заваринського Федора [27, арк. 15]. У багатьох випадках такі самочинства представниками силових структур були здійснені в нетверезому стані. Так, упродовж листопада 1945 – січня 1946 рр. по УНКВС Львівської області з 127 зафіксованих випадків такого роду самочинств, 70 % було вчинено працівниками у п'яному вигляді [28, арк. 13]. Проте, в умовах командно-адміністративної системи, фактичної відсутності контролю за роботою більшості працівників апарату МВС було практично неможливо подолати подібні зловживання влади [4, с. 27].

Зрозуміло, що така невинуватно жорстока поведінка представників силових відомств радянської влади викликала у селян такі почуття, як страх, бажання помсти. Ситуація поглиблювалася ще й тим, що радянською владою була введена родинна відповідальність за дії одного з членів сім'ї. У випадках неявки до органів радянської влади одного з членів сім'ї, виселяли до Сибіру цілу родину, а майно конфісковували [17, с. 39]. Разом з тим, застосовували невинуватно важкі покарання. Так, у с. Богданівці Підволочиського району Тернопільської області сесія обласного суду засудила "куркуля" Герасименка за "саботаж хлібоздачі" на 25 років

позбавлення волі. За таку ж "провину" було засуджено ряд "куркулів" в Заложницькому, Білобожницькому та інших районах області [1, с. 213].

Негативізм у відношенні радянської влади посилювався й у зв'язку з ліквідацією греко-католицької церкви та намаганням звести духовне життя під вплив радянської ідеології. Селянка Львівської області Дученінська О. у приватній розмові так характеризувала ставлення селянства до арештів греко-католицького духовенства: "Селянство в основному ще більше відмежовувалось від політики більшовиків. Арешт і суд Сліпого і його єпископів – це рівнозначно тому, що залізли в душу селянина, потоптали його свята святих, зіпсували душу йому" [17, с. 45].

Поряд з арештами та пропагандистською війною, місцеві партійно-радянські представники та представники силових структур брутально ставились до віруючого сільського населення. Так, на Великдень 1946 р. у с. Корчин Сколівського району Дрогобицької області дільничний НКВС Рудаков під час богослужіння завів коня до церкви. 19 червня 1946 р. у с. Вербіж Щирецького району Львівської області представники радянської влади вдерлися до церкви та пограбували фелони, хоругви та інші церковні речі [17, с. 41]. Така антирелігійна політика радянської влади суперечила ціннісним орієнтирам духовного світу селянства та лише загострювала соціальне протистояння.

Будь-які організовані, а тим більше легальні форми боротьби проти засилля та сваволі влади були неможливі. Навіть окремі критичні висловлювання з приводу урядових чи партійних та радянських органів, кваліфікувалися як класово-ворожі і контрреволюційні виступи, а тоді до незгодних неминуче застосовувалися репресивно-каральні акції, переважно ув'язнення та примусове виселення. З огляду на це, як стверджував відомий теоретик ОУН Петро Полтава "у терористичних умовах Совецького Союзу ми не маємо змоги вести нашу визвольну боротьбу в жодний інший спосіб, як тільки у формі збройного підпілля. Саме тому ми сьогодні примушені сидіти в лісах, у підземних криївках. Для боротьби з МВД і МГБ ми носимо зброю. Такі форми боротьби нам накинув ворог" [14, с. 394].

Через це найбільш гострою формою боротьби селянства Дрогобицької, Львівської, Станіславівської та Тернопільської областей проти колгоспного будівництва в регіоні була їх участь у збройних формуваннях ОУН, УПА, що чинили відчайдушний опір встановленню радянського режиму, в тому числі й колективізації. Високий рівень національної свідомості, з одного боку, та посилення тиску під час організації колгоспів і пов'язані з цим зловживання та беззаконня – з іншого, підштовхували частину селян до вступу в лави повстанців.

Збройні формування ОУН, УПА імпонували мешканцям села, оскільки, попри чітку націоналістичну спрямованість, їх аграрна програма відповідала інтересам селянства. Вони виступали за конфіскацію великого землеволодіння, передачі селянам землі, відстоювали трудову приватну власність, розвиток вільного підприємництва і кооперації. Селянин-одноосібник мав стати основним виробником сільськогосподарської продукції, а за майновим станом – самодостатнім й успішним господарем [22, с. 371]. У документі УПА стверджувалося, що "земля є власністю народу, українська народна влада не накидуватиме селянам однієї форми користування землею. Тому в українській державі допускатиметься індивідуальне користування землею, в залежності від волі селян" [20, с. 270; 22, с. 371].

ОУН вважала колгоспну систему "знаряддям варварської економічної і фізичної експлуатації селянства з боку більшовицьких гнобителів, знаряддям їх жахливого соціального гноблення і засобом політичного підкорення українських селянських мас більшовицькій імперіалістичній кліці". Через це українські повстанці, писав Петро Полтава, борються "за знищення большевицької експлуаторсько-кріпацької системи в організації селянського господарства" проти того, щоб "в колгоспах запрягати жінок до борін, заставляти їх носити на плечах гній на колгоспні поля, засуджувати колгоспників до багаторічного ув'язнення за кілька колосків, що їх відважуються зірвати, щоб врятуватися від голодної смерті" [14, с. 395].

Підтримка селянами ОУН, УПА проявлялася як у їх безпосередній участі у збройних формуваннях, так і опосередковано: в допомозі продуктами харчування, одягом, грошми, наданні цінної інформації, переховуванні бійців, приховуванні інформації від представників силових відомств радянської влади тощо. Так, у доповідній записці секретаря Тернопільського обкому КП(б)У І. Компанця, датованій 1944 р., говориться "частина населення в селах Слободка, Садки до дій бандитських банд відноситься із співчуттям, мають зв'язки і надають допомогу" [17, с. 90]. Часто, не будучи причетними до збройного підпілля, селяни знищували представників НКВС та НКДБ або передавали їх повстанцям, висловлюючи тим самим невдоволення їх свавільними діями. Так, у вересні 1946 р. у с. Унятичі Підбузького району Дрогобицької області селяни зловили дільничного МВС та передали його до рук повстанців. У січні 1947 р. у с. Невочин Богородчанського району Станіславської області одна господиня отруїла спиртом "трьох військових з місцевого гарнізону МВС" [17, с. 88]. Розмірковуючи про причини невдач проти проведення операцій проти

ОУН, УПА, командувач Прикарпатським округом А. Єрьоменко говорив про селян: "У всіх кампаніях, які ми проводили, вони нам своїми діями палки в колеса вставляють" [7, арк. 96; 17, с. 92].

За підрахунками вчених, соціальний склад загонів УПА був наступний: 77,6 % – селяни, 18,2 % – робітники, 4,2 % – інтелігенція [17, с. 83]. Наприклад, у інформації, надісланій до ЦК КП(б)У, стверджувалося, що в загонах УПА було понад 200 мешканців с. Мокротин Жовківського району, 54 – с. Бов'ятин Сокальського, 42 – Бубнів Краковецького району Львівської області. В УПА боролися 84 мешканці с. Синьвидне Верхнє Сколівського району, 40 – зі с. Старі Стрілища Новострільківського району Дрогобицької області. Це було характерно для багатьох сіл досліджуваних областей [14, с. 395]. Таким чином, можна говорити про те, що селяни були соціальною базою ОУН, УПА. За підрахунками П. Мірчука в період найбільшої активності в кінці 1944 р. чисельність загонів УПА становила 80 тис. осіб [17, с. 82].

У інструкціях провідникам ОУН, УПА говорилося про необхідність знищення книжок, списків, документів у селах. Перешкоджати в роботі головам сільських рад, не допускати створення клубів, розганяти свята, забави, мітинги, ліквідовувати зрадників. Іншими словами, усіма зусиллями не допустити вкорінення радянської влади на селі [17, с. 76]. Наприклад, у кінці квітня 1946 р. збройним угрупованням ОУН, УПА в колгоспі ім. Й. Сталіна с. Сілець Дублянського району Дрогобицької області спалено колгоспні виробничі будівлі, клуб, контору, документи. Підривна робота проти колгоспу проводилася заможними селянами і у прихованій формі, що відобразилося на трудовій дисципліні [30, арк. 15 зв.].

Упродовж 1945–1946 рр. УПА здійснювала досить широкомасштабні операції проти радянських військових та репресивно-каральних структур. Упродовж 1946 р. в усіх західних областях УРСР проведено 2598 різного роду заходів, скерованих проти впровадження радянського зразка ведення сільського господарства [22, с. 375]. Усе це, з одного боку, стримувало процес примусової колективізації, а з іншого – завдавало страждань багатьом особам, які ставали жертвами протиборства. Радянська влада добре розуміла, що, не придушивши національно-визвольного руху, вона не зможе перейти до суцільної колективізації села.

Наприкінці 1945 – на початку 1946 рр. у зв'язку з підготовкою та проведенням виборів до Верховної Ради СРСР 10 лютого 1946 р. здійснено наймасштабнішу військово-чекістську репресивно-каральну акцію. Населені пункти досліджуваних областей були блоковані військами Прикарпатського та Львівського військових округів. Від 10 січня 1946 р. в усіх селах розташовувалися постійні військові гарнізони – пересічно 25–100, а в районах – 2500 бійців. Упродовж 1 листопада 1945 – січня 1946 рр. у Львівській області проведено 2204 операції, у Станіславській – упродовж 1 грудня 1945 – 10 лютого 1946 рр. – 15562 чекістсько-військових операцій, у ході яких ліквідовано 130 збройних формувань [14, с. 397–398].

Починаючи з літа 1947 р., коли посилювався курс на суцільну примусову колективізацію селянських господарств, особливого масштабного характеру набула пропагандистська діяльність ОУН, УПА. Саме тоді були опубліковані й поширювалися серед населення праці ідеологів ОУН Петра Полтави ("Про наш план боротьби за визволення в теперішній обстановці", "Концепція самостійної України і основна тенденція політичного розвитку сучасного світу") Романа Шухевича ("До генези Української Головної Визвольної Ради"), Осипа Дяківа Горнового ("Новий наступ сталінських вельмож на колгоспників") та ін. [14, с. 396].

Поряд з тим, масово розповсюджувалися листівки із закликами активно чинити опір утворенню колгоспів. У листівці "Геть сталінські колгоспи!", розповідалося про голод у Східній Україні та про неперспективність колгоспної системи, містився заклик до боротьби з нею. У червні 1947 р. масового розповсюдження набрала листівка, що закликала селян до солідарності на антиколгоспному фронті: "Брати-селяни! Можна не сумніватися в тому, що всі намагання більшовицько-російських катів завести колгоспну панщину і на ЗУЗ закінчатся провалом, коли Ви і надалі будете рішуче протиставляти всім цим намаганням, з цілковитим недовір'ям ставитися до брехні про колгоспний "рай" і не піддаватися ніяким ворожим застрашуванням і погрозам" [22, с. 372–373].

Компартійна статистика стверджувала, що під час збройних акцій УПА та підпілля ОУН, скерованих передусім проти репресивного апарату радянської влади – військ НКВС та активістів колгоспного будівництва – загинуло близько 30 тис. партійних й радянських працівників, до 20 тис. військовослужбовців, міліціонерів, прикордонників. На думку відомого дрогобицького дослідника М. Сеньківа, частину з цих вбивств здійснили працівники НКВС, приписуючи їх воякам УПА та підпіллю ОУН з метою дискредитації національно-визвольного руху [22, с. 376].

Особливо підступні провокації щодо непокірних селян здійснювали спецгрупи МДБ, що жили по декілька місяців у лісах, видаючи себе за підрозділи УПА. Особовий склад спецгруп не відрізнявся від вояків УПА та учасників оунівського підпілля. Вони приходили на хутори чи села, провокуючи селян до налагодження зв'язків з місцевими відділами повстанців. Якщо селяни вчасно

не виявляли провокацію, то справа закінчувалася арештом та конфіскацією майна [17, с. 54–55; 23, с. 131]. Так, у с. Свидник Турківського району Дрогобицької області прибули енкаведисти у формі повстанців. Селяни, не розпізнавши провокації, стали постачати їх харчами, розповідати про учасників визвольного руху. Відтак, багатьох мешканців села заарештували [22, с. 377].

У постанові "Про поліпшення масово-політичної роботи, подальший розвиток колгоспного будівництва і ліквідацію залишків банд українсько-німецьких націоналістів у західних областях УРСР", ухваленій 1 червня 1948 р. політбюро ЦК КП(б)У навпаки підкреслювалося, що працівники держбезпеки не виявляли ініціативності, винахідливості, діяли одноманітно, що призводило до розкриття й ліквідації агентури. Такі випадки, зокрема траплялися у Дрогобицькій, Львівській і Тернопільській областях. Критично оцінювалася здатність МДБ проникати у керівні структури й центри визвольного руху, щоб виявити місця дислокації підрозділів УПА та підпілля ОУН, попереджувати здійснення диверсійно-терористичних актів [12, с. 417].

Внаслідок багаторічних репресивно-каральних операцій кількість учасників руху опору постійно зменшувалася. За цих обставин в керівництві ОУН та УПА наростало усвідомлення трагічного фіналу. Воно вимушене було рахуватися не тільки з внутрішньополітичними змінами в Україні, а й з міжнародною політичною ситуацією. У серпні-грудні 1948 р. повстанці здійснили лише 155 нападів на колгоспи з метою знищення сільськогосподарського реманенту, приміщень та іншого майна [12, с. 421].

На початку вересня 1949 р. Р. Шухевич ліквідував значні формування УПА і перейшов на військові дії невеликими групами. Незважаючи на спад визвольної боротьби ОУН, УПА, повстанці та підпілляники повсюдно усіма силами чинили спротив заходам радянської влади у справі колективізації. До завершення четвертої п'ятирічки кількість підпілляних організацій та їх чисельність суттєво зменшилася, однак навіть у 1952 р. продовжували боротьбу 71 провід ОУН (160 осіб), 84 бойові групи (252 особи), а також окремі боївки (647 осіб). Проте ця боротьба уже практично зовсім не мала ніякого значення, оскільки до кінця 1950 р. колективізовано практично усі селянські господарства західноукраїнських земель [14, с. 400].

Таким чином, одним з основних чинників впливу на формування соціального опору, викликаного зміною усталеного способу життя діяльності внаслідок колективізації та радянзації у 1944–1950 рр., був менталітет сільського населення краю. Працелюбність, індивідуалізм, вміння господарювати, повага до власності, консерватизм цінностей, висока національна свідомість та релігійність зумовлювали негативізм у відношенні до радянської влади та неприйняття насаджуваних нею форм і методів господарювання.

Серед буденних форм соціального опору поширеними були скорочення господарської активності, приховування сільськогосподарської продукції, відмова від роботи, імітація праці в колгоспах, фіктивне членство в колгоспах, побиття представників радянської влади тощо. Апогеєм соціального опору селян досліджуваного регіону стала участь у збройних формуваннях ОУН, УПА.

Основними наслідками такої форми соціального опору були з одного боку – повільні темпи утворення колгоспів на початковому етапі колективізації (1944–1947 рр.), з іншого – поламані долі багатьох тисяч селянських сімей досліджуваних областей, внаслідок репресій та каральних акцій силових структур радянської влади.

Соціальний опір сільського населення досліджуваного регіону став свідченням того, що радянські нововведення в усіх сферах життя населення були несприйнятними та мали згубний вплив на традиційний соціальний устрій селян. Колективізація та радянзація не співпадали з системою цінностей та формами життєдіяльності сільського соціуму.

Список використаних джерел

1. Веселова О. М. Голодомори в Україні: 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947. Злочини проти народу / Веселова О. М., Марочко В. І., Мовчан О. М. / НАН України. Ін-т історії України. – Дрогобич: Видавнича фірма "Відродження", 2008. – 273 с.
2. Васильєв В. Ю. Селянський опір колективізації в Україні (1930-ті рр.) / В. Ю. Васильєв // Історія України: маловідомі імена, події, факти: Зб. ст. / НАН України. Ін-т історії України. – 2005. – Вип. 31. – С. 140–150.
3. Ганжа О. Опір селянства України політиці суцільної колективізації / Ганжа О. // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць / НАН України. Ін-т історії України. – 2003. – № 10. – С. 235–250.
4. Гарань О. В. Індустріалізація і культурна революція в західних областях УРСР: проблеми формування національних кадрів / Гарань О. В. // Західна Україна: перше десятиріччя після війни / Інститут історії АН УРСР. – 1988. – № 3. – С. 23–32.
5. Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 619. – 157 арк.
6. ДАІФО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 814 – 97 арк.
7. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. П-3. – Оп. 1. – Спр. 408. – 141 арк.
8. ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 6. – Спр. 255. – 311 арк.
9. Там само. – Оп. 10. – Спр. 133. – 108 арк.
10. Там само. – Ф. Р-221. – Оп. 2. – Спр. 999. – 96 арк.
11. Там само. – Ф. Р-2022. – Оп. 1. – Спр. 416. – 18 арк.
12. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Історичні нариси / НАН України; Інститут історії

України / С. В. Кульчицький (відп. ред.). – К.: Наук. думка, 2005. – 495 с. 13. Івасюта М. К. Нариси історії колгоспного будівництва в західних областях Української РСР / Івасюта Михайло Кирилович. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – 316 с. 14. Історія українського селянства: нариси в 2-х т. / [О. В. Андрощук, В. К. Баран, А. В. Блануца та ін.]; відп. ред. В. А. Смолій. – Т. 2. – К.: Наук. думка, 2006. – 654 с. 15. Киданюк А. Вплив менталітету західноукраїнського селянства на колективізацію краю (1944–1950 рр.) / Андрій Киданюк // Дні науки історичного факультету – 2009: Матеріали II Міжнародної наукової конференції молодих учених, присвяченої 175-річчю Київського національного університету імені Тараса Шевченка (23–24 квітня 2009 р.). – Вип. II: у 4-х част. Ч. 1. / Відпов. ред. І. В. Семеніст. – К.: б/в, 2009. – С. 145–147. 16. Когут П. В. Колективізація в західноукраїнському селі / Когут Петро Володимирович. – Львів: Логос, 2000. – 80 с. 17. Ленартович О. Ю. Селянство Західної України у національно-визвольній боротьбі 1944–1950 рр. / Ленартович Олег Юрійович – Луцьк: б/в, 1998. – 152 с. 18. Малярчук О. Тоталітаризм проти західноукраїнського села / Олег Малярчук. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. – 228 с. 19. Масловский В. И. В борьбе с врагами социализма. Очерки истории классовой борьбы на селе в период построения основ социализма в западных областях Украины. 1939–1950. / Масловский Виталий Иванович. – Львов: Изд-во при Львов. ун-те, 1984. – 188 с. 20. Мірчук П. Українська повстанська армія: 1942–1952. Документи і матеріали / Петро Мірчук. – Львів: Основа, 1991. – 448 с. 21. Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.). У 2-х книгах, 3-х частинах. Кн. 1, ч. 1–2 / Відп. ред. В. М. Даниленко. – К.: Ін-т історії України, НАН України, 2010. – 351 с. 22. Сеньків М. Опір ОУН і УПА колективізації західноукраїнського села, 1944–1952 рр. / Сеньків М. // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць / Ін-т історії України, НАН України. – 2004. – Вип. 12. – С. 371–379. 23. Сеньків М. Західноукраїнське село: етапи та методи колективізації. 1944–1952 / Сеньків М. // Галичина: Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис. – 2003. – № 9. – С. 127–133. 24. Смітюх Г. Є. Україна сакральна. Український менталітет / Смітюх Г. Є., Стрілецький В. В. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/studies/smitstr/06.html>. 25. Соціалістичні перетворення в культурі та побуті західних областей України (1939–1989) / М. С. Глушко, О. М. Голубець, Т. О. Гонтар та ін. – К.: Наук. думка, 1989. – 264 с. 26. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВОУ). – Ф. Р-27. – Оп. 17. – Спр. 6516. – 198 арк. 27. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 3645. – 24 арк. 28. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 75. – Спр. 78. – 68 арк. 29. Там само. – Оп. 80. – Спр. 310. – 50 арк. 30. Там само. – Спр. 578. – 211 арк. 31. Чернявский Ф. Ф. По пути социализма (Деятельность Коммунистической партии по укреплению руководящей роли рабочего класса при построении основ социализма в западных областях Украинской УССР (1939–1950) / Ф. Ф. Чернявский. – Львов: Вища школа, 1978. – 239 с. 32. Юрчук В. И. Коммунистическая партия во главе всенародной борьбы за восстановление и развитие народного хозяйства Советской Украины (1946–1950 гг.) / В. И. Юрчук, И. П. Кожукало. – К.: Политиздат, 1986. – 365 с. 33. Ярош Б. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях. 30–50-ті роки ХХ століття (історико-політологічний аспект). / Б. О. Ярош. – Луцьк: Надстир'я, 1995. – 176 с.

Андрей Киданюк

КРЕСТЬЯНСКОЕ СОПРОТИВЛЕНИЕ СОВЕТИЗАЦИИ И КОЛЛЕКТИВИЗАЦИИ ЗАПАДНОУКРАИНСКОГО СЕЛА (1944–1950 ГГ.)

В статье выделены основные тенденции и выяснена специфика крестьянского сопротивления советизации и коллективизации в Дрогобычской, Львовской, Станиславской и Тернопольской областях УССР на протяжении 1944–1950 гг; раскрыты особенности и формы социального противостояния советским нововведением в послевоенный период.

Ключевые слова: западноукраинское село, советизация, коллективизация, крестьянское сопротивление, послевоенный период.

Andriy Kydaniuk

PEASANT RESISTANCE TO SOVIETIZATION AND COLLECTIVIZATION OF WESTERN UKRAINIAN VILLAGES (1944–1950 YEARS).

In the article showed the main trends and found out the specifics of peasant resistance to collectivization and sovietization Drohobych, Lviv, Stanislav, Ternopil regions of the USSR during the 1944–1950 biennium, analyzed the the features and forms of social resistance to soviet innovation in the postwar period.

Key words: Western Ukrainian village, collectivization, sovietization, peasant resistance, postwar period.